

IN MEMORIAM

**Profesor Mieczysław Basaj (6 II 1932 – 22 XII 2008)
i Jego zainteresowania filologią wschodniosłowiańską**

Prof. dr hab. Mieczysław Basaj urodził się 6 lutego 1932 roku w Jarosławcu koło Zamościa w rodzinie chłopskiej. Szkołę średnią ukończył w Zamościu, po czym studiował slawistykę na Uniwersytecie Warszawskim. Na podstawie pracy *Neologizmy Klareta* w roku 1956 uzyskał dyplom magistra bohemistyki, tj. nauki obejmującej język, kulturę i historię Czech i Słowacji. Od samego początku pracy naukowej związany był z wybitnym slawistą prof. dr Zdzisławem Stieberem, członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk, wieloletnim dyrektorem Instytutu Słowianoznawstwa (dziś Instytutu Slawistyki) PAN.

Zaraz po studiach młody slawista wyjechał do Pragi, gdzie na Uniwersytecie Karola pracował jako lektor języka czeskiego, zdobywając doświadczenie dydaktyczne i językowe. Od 1957 r. był zatrudniony w Instytucie Słowianoznawstwa PAN w Warszawie. Tu pracując do 1993 roku uzyskał wszystkie stopnie naukowe i zawodowe. W roku 1964 M. Basaj obronił rozprawę doktorską na podstawie monografii *Bohemizmy w języku pism Marcina Krowickiego* (Wrocław 1966, s. 224, Ossolineum). Habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1973 roku (*Morfologia i składnia liczebnika w języku czeskim do końca XVI wieku*, Wrocław 1974, s. 305, Ossolineum), a w 1987 r. uzyskał tytuł naukowy profesora.

Prof. M. Basaj będąc w Instytucie Słowianoznawstwa PAN w Warszawie pełnił ważne obowiązki służbowe: sekretarza naukowego Komitetu Słowianoznawstwa PAN (1960–1977), kierownika Pracowni Języka Czeskiego i Słowackiego IS PAN (1977–1986), zastępcy dyrektora Instytutu Słowianoznawstwa PAN (1974–1982) i dyrektora Instytutu Słowianoznaw-

stwa PAN (1982–1991). Profesor M. Basaj w ostatnim okresie był członkiem i sprawował ważne funkcje w międzynarodowych i krajowych organizacjach naukowych i oświatowych: był wiceprezydentem Międzynarodowej Asocjacji Badania i Upowszechniania Kultur Słowiańskich UNESCO oraz członkiem Komisji Frazeologicznej (od 1978 r.) i Komisji Historii Sławistyki (od 1983 r.) przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów. W latach 1987–1990 był członkiem prezydium Komitetu Słowianoznawstwa PAN i członkiem Komisji Polsko-Bułgarskiej ds. Rozwoju Bułgarystyki oraz przewodniczącym Sekcji Literatury, Języka i Sztuki PAN.

Profesor M. Basaj, będąc w Instytucie Słowianoznawstwa PAN w Warszawie, od 1974 roku wspierał równocześnie swoim doświadczeniem naukowym i dydaktycznym sławistykę na Uniwersytecie Śląskim. Od początku jej powstania był kierownikiem Zakładu Filologii Słowiańskiej Instytutu Filologii Obcych (1974–1975), a od 1993 r. kierował Zakładem Historii Języków Słowiańskich Instytutu Filologii Słowiańskiej. Od początku powstania Instytutu Filologii Słowiańskiej pełnił funkcję przewodniczącego Rady Naukowej IFS UŚ, wspierając swoim autorytetem i doświadczeniem wszystkie inicjatywy naukowe i organizacyjne. Poza Uniwersytetem Śląskim prof. M. Basaj prowadził zajęcia dydaktyczne z zakresu polonistyki i sławistyki także w Mazowieckiej Wyższej Szkole Humanistyczno-Pedagogicznej w Łowiczu. W obu tych uczelniach pod Jego kierunkiem kilkadziesiąt osób przygotowało prace licencjackie i magisterskie. Prof. M. Basaj wypromował kilku doktorów, był recenzentem wielu rozpraw doktorskich i habilitacyjnych oraz opiniodawcą na tytuł naukowy profesora.

Podstawowe prace prof. M. Basaja dotyczyły głównie języka polskiego i czeskiego, a szczególnie wpływu języka czeskiego na język polski. Jest On autorem i współautorem (z prof. J. Siatkowskim) kilkudziesięciu artykułów zatytułowanych *Przegląd wyrazów uważanych w literaturze naukowej za bohemizmy*, które ukazywały się przez kilkanaście lat w 17 odcinkach w dwóch czasopismach: „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” (t. X–XII, 1964–1966) i „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” (t. VI–XIX, 1967–1980). Artykuły te zawierają omówienie przeszło 1700 haseł, uwzględniających często po kilka wyrazów pochodnych, z których wiele mogło już powstać na gruncie polskim. W pracy tej podano argumenty przemawiające za przyjmowaniem wpływu czeskiego lub kwestionujące przyjmowaną wcześniej pożyczkę czeską. Jest to pełny słownik historycznie udokumentowanych bohemizmów w języku polskim. Niedawno ukazało się wydanie książkowe tego cyklu artykułów, dzięki staraniom prof. Janusza Siatkowskiego, który w przedruku wprowadził jedynie pewne zmiany formalne, polegające na ujednoliceniu całego opraco-

wania i na wyróżnieniach graficznych ułatwiających korzystanie ze Słownika. Dzieło to nosi tytuł: Mieczysław Basaj, Janusz Siatkowski, *Bohemizmy w języku polskim. Słownik* (Warszawa 2006, 502 s., Wydział Polonistyki UW).

Drugim tematem zainteresowań prof. M. Basaja były liczebniki słowiańskie. Rezultatem tych zainteresowań są artykuły: *Frazeologizmy liczebnikowe w języku czeskim i polskim* oraz *Syntaktyczne tendencje rozwojowe liczebników słowiańskich* (w: „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, t. 9, 1970 r. i t. 10, 1971 r.) oraz wspomniana wyżej rozprawa habilitacyjna opublikowana w 1974 r. Ta rozprawa jest jedyną jak dotąd monografią w językoznawstwie poświęconą czeskiemu liczebnikowi. Daje ona bogato udokumentowany obraz rozwoju morfologii i składni czeskiego liczebnika od czasu pojawienia się pierwszych wielkich tekstów czeskich do końca XVI wieku. Na ukończeniu była druga część rozprawy o rozwoju liczebnika czeskiego, obejmująca okres od XVII w. do czasów współczesnych, oparta w całości na własnych ekscerpcjach Autora. Niestety, ciężka choroba i śmierć profesora M. Basaja, przerwały pracę nad bardzo zaawansowaną i potrzebną monografią.

Kolejną dziedziną zainteresowań Profesora była frazeologia polska i słowiańska. Był On organizatorem kilku konferencji frazeologicznych, w tym dwóch międzynarodowych. Wydał trzy tomy studiów z zakresu frazeologii polskiej i słowiańskiej. Tej problematyce poświęcił cykl artykułów oraz wspólnie z Danutą Rytel opracował *Słownik frazeologiczny polsko-czeski* (Katowice 1981, s. 344, Uniwersytet Śląski). W dziesięć lat później ukazał się w Wydawnictwie „Wiedza Powszechna” *Słownik czesko-polski* (Warszawa 1991, s. 1116) opracowany przez J. Siatkowskiego i M. Basaja. Wyróżnia się on spośród dotychczasowych opracowań słowników zestawem wzorów paradygmatycznych, jak również dokładnym sygnalizowaniem różnic walencji czasowników języka czeskiego i polskiego.

W kręgu zainteresowań Profesora M. Basaja była również historia języków słowiańskich i slawistyki, kształtowanie się języków narodowych oraz języki wschodniosłowiańskie: białoruski, rosyjski i ukraiński. Ustalanie bohemizmów w języku polskim ze względu na bliskość obu tych języków nie było łatwe, gdyż istniała jeszcze trudność oddzielenia bohemizmów od cerkiewizmów i ukrainizmów. Stąd konieczność badania historii osobnych wyrazów w języku polskim i czeskim, a także śledzenie nawiązań w sąsiednich językach i gwarach, zwłaszcza w dialektach ukraińskich. Często zdarzało się tak, że na pożyczki czeskie w języku polskim nakładały się późniejsze wpływy ruskie, ukraińskie. Na Międzynarodowym Sympozjum UNESCO we Lwowie pod nazwą: Iwan Franko i kultura światowa (w dniach 11–15 września 1986 r.),

prof. M. Basaj wygłosił referat pt. *Ze spostrzeżeń nad językiem Iwana Franki*. Tekst tego wystąpienia ukazał się w 1990 r. w materiałach z Sympozjum opublikowanych w Kijowie przez „Naukową Dumkę”, s. 145–153.

W zakresie języka rosyjskiego interesowały prof. M. Basaja stosunki językowe polsko- i czesko-ruskie. W artykule: *Stan i perspektywy badań nad wpływami polskimi na język rosyjski* („Slavia Orientalis” XXVIII, 1979, s. 3–13) Autor podjął próbę zestawienia polskich pożyczek leksykalnych w języku rosyjskim XVII–XVIII w. Dużo uwagi poświęcił prof. M. Basaj problemom z zakresu glottodydaktyki. Oto niektóre referaty i artykuły: *Сопоставительное языкознание и роль русского языка при обучении другим славянским языкам* (w: Основные доклады и сообщения польской делегации. III международный конгресс преподавателей русского языка и литературы, Warszawa 1976, s. 153–154, PWN); *Значение русского языка при обучении другим славянским языкам* (w: „Przegląd Rusycystyczny” III, Warszawa 1978, s. 27–34); *O roli języka rosyjskiego w nauczaniu innych języków* (w: Teoria i praktyka nauczania języka rosyjskiego. Materiały z krajowej konferencji metodologicznej, Kielce 1979, s. 8–17, Wyższa Szkoła Pedagogiczna); *Разговорная речь и её проблематика в обучении русскому языку* (w: Теория и практика преподавания русского языка и литературы. Роль преподавателя в процессе обучения. Тезисы докладов и сообщений. Под ред. К. Габки, Г. Митрофановой, Е. Киришбаума. IV международный конгресс преподавателей русского языка и литературы, Berlin 1979, s. 34); *Польские учебники русского языка в 1919–1929 годы. Содержание, материалы, методы обучения* (w: „Przegląd Rusycystyczny” 1/X, Warszawa 1987, s. 71–76); *Sześćdziesiąta rocznica urodzin Nikity Iljicza Tolstoja* („Slavia Orientalis” XXXII, nr 3, Warszawa 1983, s. 369–374, wspólnie z E. Azimowem). Prof. M. Basaj od roku 1976 uczestniczył czynnie prawie we wszystkich Międzynarodowych Kongresach MAPRJAL, które odbywały się w różnych krajach Europy: III Międzynarodowy Kongres Wykładowców Języka i Literatury Rosyjskiej w Warszawie w 1976 roku, kolejne – IV, 1979 r. w Berlinie; V, 1982 r. w Pradze; VI, 1986 r. w Budapeszcie; VII, 1990 r. w Moskwie. Wśród rusycystów i sławistów w kraju i za granicą Profesor Basaj cieszył się szacunkiem i uznaniem. Z wieloma naukowcami współpracował w ramach członkostwa w Komisji Frazeologicznej i Komisji Historii Sławistyki przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów.

Zainteresowanie Profesora M. Basaja Białorusią, jej historią, językiem i kulturą wiąże się głównie z postacią wybitnego humanisty XVI wieku, Franciszka Skoryny, białoruskiego drukarza, doktora filozofii i medycyny, działacza oświatowego, który w Połocku, i zapewne w Wilnie, otrzymał

podstawowe wykształcenie opanowując dobrze język łaciński, studiował następnie w Krakowie i w Padwie. W Pradze w latach 1517–1519 wydał własny przekład Biblii na język starobiałoruski (23 księgi), a po przyjeździe do Wilna, w założonej przez siebie tu pierwszej drukarni, opublikował w 1522 roku modlitewnik *Малая подорожная книжыца*. Skoryna uznawany jest za pierwszego drukarza wschodniosłowiańskiego i pierwszego wydawcę, który utrwalił język białoruski.

Prof. M. Basaj, wybitny znawca rękopisów i starodruków słowiańskich, opisuje i analizuje język Biblii ruskiej F. Skoryny w różnych aspektach, pod względem wzoru przekładu, form gramatycznych, zapożyczeń z innych języków – polskiego, czeskiego, staro-cerkiewno-słowiańskiego i innych. Świadczą o tym następujące artykuły i studia: *Franciszek Skoryna i jego Bivlija ruska* (w: Rękopis i druk. Najdawniejsze druki cerkiewnosłowiańskie i ich stosunek do tradycji rękopiśmiennej, red. J. Rusek, W. Witkowski, A. Namow, Kraków 1993, s. 131–140, Wyd. UJ); *Problem polonizmów w Biblii Franciszka Skoryny* (w: Językoznanstwo i translatoryka, pod red. A. Bartoszewicza, Olsztyn 1993, s. 63–69, WSP); *Formy nakazów i zakazów Franciszka Skoryny na tle starszych czeskich i polskich wariantów dekalogowych* (w: Полацк: Карані нашага радавода. Полацкая зямля як сацыякультурная прастора ўзнікнення і развіцця беларускага этнасу і нацыянальнай дзяржаўнасці. Міжнародная навуковая канферэнцыя, 5–6 верасня 1995 года, Полацк, Полацк 1996, с. 81–101. Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт); *O wpływie czeskim w Biblii Franciszka Skoryny* (w: Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe, pod red. M. Kondratiuka, tom IV, Białystok 2002, s. 13–21, Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku).

Bardzo ciekawy, oparty na bogatych źródłach, jest artykuł M. Basaja: *Jeszcze o imieniu Skoryny* (w: Droga ku wzajemności. Materiały VIII Międzynarodowej Konferencji Naukowej w Grodnie, 24–27 listopada 2000 r., Republika Białoruś, pod red. Iwana Krenia i M. Kondratiuka, Grodno 2001, s. 17–21), w którym Autor podaje szczegółowy przegląd wszystkich form oficjalnego starobiałoruskiego imienia *Francisk*: *Francysk*, *Franciszek*, *Franciszak*, a nawet: *Francisz*, *Prancisz*, *Prancis*, *Francisco*, *Franciscus* oraz pisze o okolicznościach zamiany imienia *Francysk* na *Gieorgij*, *Juryj* pod koniec lat 40-tych i na początku lat 50-tych XX wieku w kontekście walki z kosmopolityzmem.

Prof. M. Basaj był członkiem Polskiego Towarzystwa Białorutenistycznego i Międzynarodowej Asocjacji Białorutenistów od chwili ich powołania w Warszawie, na początku lat 90-tych XX wieku, przy okazji obchodów w ramach UNESCO 500-lecia urodzin Franciszka Skoryny. Uczestniczył w zakła-

daniu tych organizacji i w dwóch pierwszych Międzynarodowych Kongresach Asocjacji Białorutenistów w Mińsku.

Jak widać z tego krótkiego przeglądu, dorobek naukowy, dydaktyczny i organizacyjny Profesora Mieczysława Basaja jest ogromny i imponujący we wszystkich dziedzinach. Szczególnie bogaty jest wkład Profesora w badaniach z zakresu polonistyki i bohemistyki, w problematyce językoznawstwa diachronicznego i synchronicznego, w leksykografii czesko-polskiej, frazeologii słowiańskiej, a także widoczny w zakresie języków wschodniosłowiańskich. Profesor M. Basaj, podobnie jak i Profesor Janusz Siatkowski, pełniąc funkcję dyrektora Instytutu Słowianoznawstwa PAN, byli kontynuatorami okresu wszechstronnego rozwoju Instytutu, wiernymi idei przewodniej jego założyciela i twórcy, wybitnego sławisty, członka rzeczywistego PAN Profesora Zdzisława Stiebera. Następni dyrektorzy Instytutu byli świadkami upadku dawnej świetności byłego Instytutu Słowianoznawstwa, a obecnie Instytutu Sławistyki, uczestnikami likwidacji części zespołów badawczych i całych pracowni oraz ograniczania bogatej problematyki językoznawczej i literackiej w zakresie różnych narodów słowiańskich, a także sprawcami odpływu zdolnych badaczy, kurczenia się i starzenia kadry pracowników.

Prof. dr hab. Mieczysław Basaj był człowiekiem skromnym, spokojnym, życzliwym i koleżeńskim, dalekim od autoreklamy i egocentryzmu, a także wszelkiego zacietrzewienia i nietolerancji.

Prawie pełna bibliografia prac Profesora Mieczysława Basaja jest zamieszczona w księdze jubileuszowej poświęconej Profesorowi pod nazwą: *it Języki i tradycje Słowian*, pod red. Emila Tokarza (Katowice 2003, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego).

Michał Kondratiuk